

HUKUK REFORMU METİNLERİ 13:

KIRIMÎZÂDE NEŞET MOLLA'NIN 28 EYLÜL 1890 TARİHLİ ADLİYE ISLAHATI RAPORU

Haz. Ali Adem Yörük*

Bu rapor, *Kırımîzâde Mecmuası*'nın müellifi Ahmed Reşid Efendi'nin oğlu, ilmiye kökenli dava vekillerinden, Kırımîzâde Neşet Molla olarak tanınan, Mehmed Neşet Efendi (1845-1906) tarafından II. Abdülhamid'e sunulmuştur¹.

Kırımîzâde Neşet Molla raporunda; davaların çeşitli sebeplerle geciktirilmesi, hak kayıplarına yol açan kanunî süreler, mektepli hukukçuların mahkemelerde uygulamayı tanıyıp tecrübe kazandıktan sonra hakimlik yapması, ihtiyaç halinde ilmiye mensuplarının adliye de istihdam edilmesi, savcılarının mahkemelerde intizamın sağlanması konusundaki yetkilerinin gereğinin yapılması, taşrada istinaf savcılarının itibarlı kişilerden seçilmesi, ahali arasından seçilenlerin yerine ehil mustantıkların atanması, heyet-i ittihamiye vazifesinin İstanbul'da olduğu gibi taşrada da istinaf mahkemelerine tevdi edilmesi, ceza ve hukuk ilamlarının tenfizinin geciktirilmemesi, hakimlerin görevlerini “kemâl-i adalet ve sıdk u istikametle eda edeceklerine ve bir taraftan reca ve iltimas vukûunda derhal mâ-fevkine ve müteselsilen hâk-pây-ı hilafet-penâhîlerine arz edilmesi”ne dair yemin usulünün getirilmesi, esaslı bir ıslahat hamlesi için Islahat-ı Adliye Komisyonu'na yeni üyeler atanması gibi hususlara temas etmektedir.

Adliyeyi sürekli teftiş ederek gözlem ve mütalaalarını doğrudan doğruya padişaha arz edecek, “kavânîn-i adliye vâkıf ve nezd-i hazret-i zıllullahîlerinde emin ve mutemed bir müfettiş” ifadeleriyle tanımlanan “müfettiş-i hususî”lik görevi için kendisini işaret

* Dr. Öğr. Ü., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Neşet Molla, Muallimhane-i Nüvvâb mezunuydu. Kasım Paşa, Ahi Çelebi, Davud Paşa ve Çatalca naibliğinde bulunmuş, birinci sınıf dava vekaleti şهادetnamesi (15 Şevval 1297/20 Eylül 1880, nr. 121) alarak uzun yıllar faal bir şekilde avukatlık yapmıştır. Biyografisi için bkz. “Kırımîzâde Faziletli Neşet Beyefendi”, *Malumat*, nr. 39, 23 Mayıs 1312 (4 Haziran 1896), s. 581; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul, İBB Yay., 1996, III, 253-254. Teyit edememekle beraber Albayrak'ın zikrettiği vefat tarihini (1 Kânunievvel 1322) esas aldık.

ettiği düşünülebilir².

Raporun takdiminden üç ay kadar önce Neşet Molla'ya avukatlık kazancına denk bir maaş bağlanmış³; teşekkür için yazdığı 17 Haziran 1890 tarihli arzıda avukatlığı bırakarak sadece padişaha hizmet edeceğini bildirmişti⁴. Bu raporu da yeni vazifesi kapsamında hazırlamış olmalıdır⁵.

*

Mukaddimenin hülâsası: Devâir ve hey'ât ve nizamât-ı adliyenin ahvâl-i hâzırası ciddi ve esaslı bir surette ıslaha muhtaç idüğüne dairdir.

Mukaddime: Teşkilat-ı hâzıra-i adliye Padişah-ı Fârûk-câh efendimiz hazretlerinin tahkîm-i de'âim-i adl ü dâd ve temin-i vesâil-i refah ve asayiş-i ibâd için inayet ve ihsan buyurmuş oldukları müessesât-ı celilenin en mühim

² “El-abd ed-dâ'iyül-kadîm Kırımîzâde es-Seyyid Mehmed Neşet” imzasıyla sunulan bu rapor için bkz. COA, Y.PRK.MŞ., 2/90.

³ Maaşın miktarı konusunda Neşet Molla'nın beyanı esas alınmıştır: “Dava vekaletine sülûkum tarihinden bu ana kadar makbuzat-ı sahiha-i vâridâtım mukayyed olmamak hasebiyle hakikatini tahattur ederek arz u beyân edemez isem de beher şehir kırk beş ve kırk sekiz lira mesârifâtım olup hâsıl-ı hizmetimden mâadâ bir günâ irad sahibi olmadığuma nazaran birbiri üzerine şehriye kırk beş altına hâsıl olduğu tahakkuk ediyor. Ferman efendimizindir”. Bkz. COA, Y.PRK.AZN., 4/29, lef 2.

⁴ “... tenezzülen ve âtîfeten şehri kırk beş lira medâr-ı taayyüş olarak tahsis ve ihsan buyurulmasıyla beraber hakk-ı abd-i dâ'ilerinde vâki olan inayât-i bi-gâyât-ı cenâb-ı emirülmüminîn efendimize kemal-i sıdk u sadakatle arz-ı şükran u mahmedet etmekle beraber bugünden itibaren meşakkat ve zillet ve it'âb-ı kesîreyi müeddi olan hîrfet-i taayyüşüm dava vekaletinden bi'l-küllîye keff-i yed ve ferâgat eylediğimi ve bezl-i vücûd ederek zât-ı şevket-simât-ı hazret-i zıllullahîye kemâl-i sadakatle ilâ-ahiri'l-ömr hizmet edeceğimi müş'ir vahdaniyet-i ilahiye ile bi'l-kasem işbu arizamı...”. Bkz. COA, Y.PRK.AZN., 4/29, lef 1. Bu vazifeden ayrıldıktan sonra avukatlık mesleğine geri dönecektir. Bkz. “Kırımîzâde Faziletli Neşet Beyefendi”, *Malumat*, nr. 39, 23 Mayıs 1312 (4 Haziran 1896), s. 581.

⁵ Neşet Molla'nın, 13 Temmuz 1891-11 Eylül 1893 tarihleri arasındaki faaliyetlerine dair belgelerden oluşan bir defter yayımlanmıştır. Bkz. *Kırımî-zâde Mehmed Neş'et Efendi Tarafından Sultan İkinci Abdülhamîd Han'a Takdim Edilen Jurnallerin Tahkik Raporları*, Haz. Raşit Gündoğdu-Kemal Erkan-Ahmet Temiz, İstanbul, Çamlıca Basım-Yayın, 2006. Bu defterdeki ilmiye ve adliye ilgili kayıtların konumuz açısından kıymetli olduğuna dikkat çekelim. (Kitabı temin eden Ar. Gör. İbrahim Enes Onat'a teşekkür ederim). Bu neşri konu alan bir eleştiri yazısı için bkz. Mehmet Ali Beyhan, “Tenkid: Mısır'a Giden Gemiye Radovişte'de Kömür İkmalı Yaptırmak”, *Türkiyat Mecmuası*, c. 21, Güz 2011, s. 367-427. Ayrıca bkz. Mehmet Ali Beyhan, “II. Abdülhamid Döneminde Hafîyye Teşkilâtı ve Jurnaller”, *İlmî Araştırmalar*, sy. 8, 1999, s. 65-83; Emre Gör, “Jurnaller Üzerine Bir Tarih yazımı Denemesi: Kırımî-Zâde Neşet Efendi Örneği”, *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 2017, s. 46-75.

Neşet Molla'nın 13 Temmuz 1891 tarihine kadar sunduğu raporları içeren defterin bulunamadığı ve mevcut defterdeki ilk belgenin numarasının 220 olduğu belirtiliyor. Bkz. *Kırımî-zâde Mehmed Neş'et Efendi Tarafından Sultan İkinci Abdülhamîd Han'a Takdim Edilen Jurnallerin Tahkik Raporları*, s. XII. Önceki faaliyetleri için, 17 Haziran 1890 tarihinden itibaren yaklaşık bir yıllık dönem arşiv kayıtları üzerinden araştırılabilir.

ve nâfi aksâmından idüğü müsellemler-i yâr u ağyâr olduğu gibi bazı muamelat ve icraat-ı adliye aleyhinde ahîren zuhur eden şikâyât ve itirazât dahi şeref-sâdır olan evâmîr ve iradât-ı merâhim-âyât-ı hazret-i hilafet-penâhîleri mücebince ittihaz ve icra olunan tedâbîr-i ıslahiye-i müessire ile bertaraf edilerek bu yüzden dahi bir hayli terakkiyât hâsıl olduğunda şek ve şüphe yok ise de mehâkimin intizam-ı tam derecesine vusûlû matlûb-ı merâhim-mashûb-ı hazret-i zıllullahîleri idüğü meczûm-ı abd-i memlûkânem olmaktan nâşî mütehattim-i zimmet-i kemterânem olan farîza-i sıdk u ubudiyete binâen hususât-ı âtiyenin min-gayr-ı haddin atebe-i ulyâ-yı hilafet-penâhîlerine arz u beyânına mücâseret eylerim.

Birinci maddenin hülâsası: Ashâb-ı mesâlihın yek-diğerini ızrâr için Usul-i Muhakeme-i Hukukiye'de mûnderic bî-lüzum müddetlerden ve vezâif-i mehâkimden istifade ile bazen büsbütün ziyâ'-ı hakka sebep ve bazen birçok zamanlar zuhur-ı envâr-ı adalete mâni olmakta bulunduklarına ve bu halin ref' ve izâlesi emrinde ittihaz olunacak tedâbîre dair olup bu bâbda gayet vâzıh ve rikkat-bahş-ı kulûb bir misâli dahi câmidir.

Birinci madde: Gerek kavânîn-i adliye ve gerek ona müteferri nizamât-ı sâire sâye-i satvet-vâye-i hazret-i hilafet-penâhîlerinde suret-i mükemmelede olup bu bâbda diyecek yoğ ise de mehâkimden maksad-ı aslî beyne'n-nâs tahaddüs eden de'âvî-i hukukiye ve cezaiyenin rü'yet ve faslı ile ef'âl-i memnûaya mütecâsir olan mücrimînin mücâzât ve emsâlinin terhibi kazıyyeleri olmasına göre muamelat-ı adliyenin sürat-i mümkinine ile cereyanı dahi lâzımeden ve intizam-ı mehâkime birinci derecede yardım edecek mesâilden olduğu misillü mehâkim-i mezkûre derecât üzerine müesses olmasıyla birinde hilâf-ı adl ü kanun bir şey vukû bulur ise mâ-fevkindeki mahkemede ıslah veya tadil olunacağına mebni de'âvînin sürat-i tedkik ve faslı her türlü şikâyât ve itirazâta dahi meydan bırakmayacak tedâbîr-i esasiyeden olduğu halde el-yevm mehâkimde rü'yet olunmakta olan de'âvînin ekserisi beş on sene teahhur etmekte ve şu hal bazı memurînin betâet ve rehavetinden başka Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu'nda karar-ı karinenin ve vezâif-i mehâkimin istinaf ve temyizi ve istinaf ve temyiz mehillerinin ikişer üçer mah olması gibi mûnderic olan bazı müsâ'edât-ı kanuniyeden haksız olan müddeî veya müdde-aleyhin bi'l-istifade tehir ve ta'vîk-i dava ile hasmını iz'âc ve ızrâra muktedir olmalarından neşet eylemekte olup hatta dava vekaletinde bulunduğum zaman vekaletlerini deruhde etmiş olduğum Köçezâde müteveffa Petrak Efendi vereselerinin

Köçezâde Agob Efendi aleyhinde ikame eyledikleri alacak davasının marrü'l-arz karar-ı karinelerin istinaf ve temyizi ve vezâif meselelerinin üzerine konulması vesilesiyle on üç seneden beri bir neticeye îsâl edilememiş ve şimdiye kadar derecât-ı mehâkimden yirmi bir kıta ilam alındığı halde ve bu yolda mesârif-i muhakeme olarak üç bin lira sarf edildiği ve artık para sarfına muktedir olamayarak sâika-i sefaletle müddeîlerden üç kişi teverrüm ederek vefat edip bâki kalan iki kişi dahi vefat etmek derecelerine geldiği halde henüz işin mebâdisinde bulunmuş olması ve emsâl-i adâdesine nazaran birkaç seneler daha netice-pezir olamayacağına bedîhî ve aşikâr bulunması de'âvî-i saire hakkında bir delil-i vâzih olacağına ve böyle cüz'î bir sebepten nâşî mehâkimin duçar-ı itiraz olması rehîn-i cevâz olamayacağına mebni Dersaadet'te bulunan mehâkim-i nizamiye rüesâsının en muktedirlerinden çend zât marifetiyle kanun-ı mezkurda ber-minvâl-i maruz ta'vîk-i de'âvîyi müstelzim olan mevâdd-ı kanuniyenin hemen tadil ve ıslahıyla beraber gerek mevâdd-ı hukukiye ve gerek mevâdd-ı cezaiyece kavânînin tayin eylediği müddetlerde ifa-yı vazifeye müsâraat etmeyen hükkâm ve memurîn-i adliyenin derecât-ı mesuliyetlerini mübeyyin birkaç madde-i kanuniye tanzimiyle Teşkil-i Mehâkim Kanunu'na zeyl ve ilave edilmesi umur-ı adliyece pek büyük bir terakkiyât ve muhassenâtı müstelzim olacağı bedîhîdir.

İkinci maddenin hülâsası: Adliye memuriyetlerinde müstahdem zevâtın emr-i intihablarında ittihaz olunmuş olan usulün adem-i kifâyetine ve Mekteb-i Hukuk mezunlarının evveleminde mehâkimde bi'l-istihdam tecrübe edilerek ona göre hakimlik sınıfına geçirilmeleri lüzumuna dairedir.

İkinci madde: İbtidâ-yı teşkilatta taşra mahkemelerine tayin olunan rüesâ ve müddeî-i umumîler meyânında münasebetsiz bazı memurîn zuhuruna mebni ahîren bu memuriyetler Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'den muhrec olanlarla müstahdemîn-i adliyeden mekteb-i mezkurda imtihan verebilenlere hasredilmiş ve bu tedbir esasen pek musîb ve becâ bulunmuş ise de rüesâ-yı mehâkimin ahkâm-ı kavânîne vâkıf ve icra-yı muhakemâta muktedir olmalarıyla beraber ashâb-ı dirayet ve istikametten ve taraf-ı eşref-i hazret-i mülûkânelerinden icra-yı muhakemeye ve hükme memur ve vekil olmaları hasebiyle erbab-ı emniyet ve haysiyetten bulunmaları şurût ve evsâf-ı hakimiyetten olduğu gibi müddeî-i umumîlerin dahi işbu evsâf ve iktidarı haiz olmaları ahkâm-ı kanuniyeden ve muktezâ-yı hal ü maslahattan olduğuna ve mektebin tahsili ise ancak nazariyattan ibaret olup mektepten çıkan talebenin mehâkimde

istihdam ile ameliyatca dahi derece-i iktidar ve ehliyetleri ve bir liva veya vilayetin umûr-ı adliyesini idareye kifâyet ve emniyetleri bi't-tecrûbe tahakkuk etmedikçe riyaset ve müddeî-i umumîliklere nasb ve tayinleri nevâkısdan hâlî olamayacağına mebni mekteb-i mezkurdan muhrec efendilerin evvelemirde kitabet ve icra memuriyeti gibi hizmetler ile mehâkim maiyyetinde ve sair umûr-ı adliyede lâ-ekall iki sene istihdam ve tecrûbe edilerek taayyün edecek iktidar ve kifâyetleri nisbetinde tedricen terfi ve terakki ettirilmesi ve bunlardan lüzumu kadar hakim ve müddeî-i umumî yetişinceye değin müstahdem olan memurîn-i adliye meyânında evsâf-ı lâzıme ile muttasıf ve matlûba muvâfık zevât bulunmadığı takdirde sair bendegân-ı şâhânenen ve meselâ yirmi otuz seneden beri mahkeme-i nizamiye riyasetleriyle niyabet-i şer'iyede bulunan nüvvâb içinde evsâf-ı hakimiyet ile muttasıf ve iffet ve istikameti mücerreb zevât bulunabileceğinden onlardan taharri ve tayin olunması ve mehâkim-i ibtidaiye riyasetleriyle müddeî-i umumîliklerine tayin olunacak olanların lâ-ekall otuz ve mehâkim-i istinafiye riyasetleriyle müddeî-i umumîliklerine tayin olunacak olanların kırk yaşını müteceviz bulunmaları hususâtının şerâit-i intihabiye[ye] ilavesi dahi umûr-ı adliyenin hâlen ve istikbalen terakkiyatına pek büyük bir medâr olacağı bî-iştibâhdır.

Üçüncü maddenin hülâsası: İstinaf ve bidayet mahkemesi müddeî-i umumîlerinin memurîn-i adliye ve adliyeye irtibatı olan sair memurîn üzerinde hakk-ı teftişleri mevcut ise de bu hakk-ı teftişin suret-i ifasını mübeyyin bir talimat ve nizam mevcut olmamasından dolayı zuhura gelen yolsuzluğun men' ve izâlesi ve Baş-müddeî-i umumîlik makamı muamelatının dahi ona göre ıslahı çaresine dairdir.

Üçüncü madde: Mehâkimin istiklâli, kavânîn ve iradât-ı hazret-i hilafet-penâhîlerine tevfiğ-i hareket etmekten ibaret olup yoksa keyfe-mâ-yeşâ bir hareket etmek demek olmadığı cihetle mehâkim nezdinde bulunan müddeî-i umumîlerin daire-i memuriyetlerinde vukû bulan cerâimi takip ve taharri ve faillerini mehâkime sevk ve mücâzât ettirmek vazifesinden başka mehâkimin intizamına ve kavânîn-i adliyenin hüsn-i cereyanına dikkat ve nezaretle gerek memurîn-i adliyeden ve gerek adliyeye irtibatı olan sair memurîn-i idare ve zabıtabdan hilâf-ı usul ve kanun hareket veya suistimale cür'et eyleyenleri icabına göre Nezaret-i Adliye'ce veya mâ-fevkindeki mahkeme marifetiyle tevbih ve takdir ve lede'l-iktiza azl ve tebdil olunmak üzere mensup oldukları müddeî-i umumîliğe bildirmek gibi idare-i adliyece mühim ve esaslı bir

vazifeyi dahi haiz oldukları ve işbu vazifeden dolayı yek-diğeri maiyyetinde ve cümlesi Baş-müddeî-i umumîlik makamının emri altında bulundukları halde bu bâbdaki muamelat ve mesuliyetlerini ve yek-diğere olan irtibatlarını mübeyyin bir nizam veya talimat-ı vâzıha olmamak hasebiyle zıkr olunan vazife-i mühimmenin bi-hakkın ifa olunmadığı gibi Baş-müddeî-i umumîlik makamına gelen mevâdd-ı cezaiye evrakının senelerce teahhur etmekte olduğu muhakkak olduğundan işbu vezâif ve muamelatın dahi tevsik ve temin-i hüsn-i cereyanı muhassehat-ı adideyi câlib olacağı derkârdır.

Dördüncü maddenin hülâsası: Vilayât istinaf müddeî-i umumîleri be-gâyet mühim ve mutenâ bir vazife ile mükellef bulundukları halde ekserisi vazife ile mütenasib olmayacak surette ashâb-ı rütbe ve haysiyetten bulunmadıklarına ve bunların Bâbîâlî'ce maruf zevâtтан ve ashâb-ı rütbe ve haysiyetten bulunmaları lüzum-ı mühimmine aittir.

Dördüncü madde: Umûr-ı devletin münkasım olduğu nezaret-i celîlelerden her birinin vilayât-ı şâhânedede birer büyük memurları olup o memur vasıtasıyla kendisine ait olan vezâif ve muamelatın aslen ve fer'an sureti cereyanına kesb-i vukuf ve malumat ederek ale'd-devam tanzim ve ıslahı vesâilini istihsâl etmekte olduğu gibi Nezaret-i celîle-i Adliye'nin dahi vilayâtta vesâit-i idare ve icraiyesi mehâkim-i istinafiye nezdinde bulunan müddeî-i umumîler olduğu halde el-yevm mevcut olan istinaf müddeî-i umumîlerinin ekserisi dirayet ve haysiyet cihetiyle bu vazife ile mütenasib olmayıp çün ki bunların bâlâda arz u beyân olunan vezâif-i asliye ve müteferriayı hüsn-i idareye iktidarı haiz olduktan mâadâ umûr-ı adliye taalluku olan bi'l-cümle memurîn-i idare ve zabitanın mâ-fevkinde bulunmaları lâzım geleceğinden hiç olmaz ise bir vilayetin defterdarı kadar haysiyet ve ehliyeti haiz olmaları lâzımeden ve tabiat-ı maslahat icâbından bulunduğu mebni ba'de-ez-în vilayâta nasb olunacak istinaf müddeî-i umumîlerinin kavânîn-i adliye ahkâmını tamamen icraya ve ona mugayir ahvâlin men'ine muktedir derecede ashâb-ı rütbe ve haysiyetten ve Bâbîâlî'ce maruf zevâtтан intihâb ve tayinleri ile beraber umûr-ı idare-i adliyece mükellef oldukları vezâifi mübeyyin bir nizamname dahi tanzim ve itâsı ıslahat-ı adliyece pek büyük bir esas ve mevki tutacağı emr-i celîdir.

Beşinci maddenin hülâsası: Umûr-ı adliyenin en mühim kısmı olan mevâdd ve vukûât-ı cezaiyenin tedkiki için her kazada irade-i seniyye-i hazret-i zıllulahîleriyle mansûb birer mustantik tayini evvelce karargir olmuş olduğu halde el-hâletü-hazihi emr-i tedkikat, mahallerinde ahali tarafından müntehab

azâların uhdesinde bulunmakta olmasından ve bu ise pek çok mazarrat ve mehâzîri mûcib olmakta idüğünden şu halin men'î hakkında müstahsen bir çareden bâhistir.

Beşinci madde: Umur-ı adliyenin en mühim ciheti mevâdd-ı cezaiye olduğu ve cinayât ve cerâim-i cesimenin ekseriya kazalarda vukûa geldiği cihetle her kazaya irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penâhîleriyle mansûb birer mustantık tayini ahkâm-ı kanuniyeden olduğu halde bu mustantıklar henüz tayin olunmayıp cerâimin takip ve tahkiki, cânib-i Nezaret'ten intihab-ı ahali ile alınır kaza mahkemeleri azâsına tahmil edilmiş ise de işbu azânın adem-i iktidarlarından başka yerliden ve ekserisi âdetâ köylü takımından olmaları hasebiyle ya havf u haşyete veyahut taraftarlık şaibesine tâbi olarak bi-hakkın ifa-yı hüsn-i vazife etmedikleri kazalardan gelen evrak-ı cezaiyeden dahi müstebân olacağından vilayâtın tahsisât-ı adliyesinden tasarruf edilerek veyahut birbirlerine yakın veya küçük olan kazaların mehâkimi birleştirilerek hâsıl edilecek mebâliğ ile kazalara ciddi birer mustantık tayini ehemmi umûrdandır.

Altıncı maddenin hülâsası: Umûr-ı cezaiyenin hüsn-i cereyanı ve kâbil-i istinaf olmayan ef'âl-i cinaiye tahkikat ve takibatının adalet dairesinde temini için hey'ât-ı ittihamiyenin vücûdu lâ-büdd ve elzem olmağla beraber hey'ât-ı mezkure hal-i hâzırının lüzum-ı kat'î-i ıslahına mütedâirdir.

Altıncı madde: Umûr-ı cezaiyeye müteallik tahkikat ve taharriyât-ı kanuniyenin hüsn-i cereyanı ile beraber kâbil-i istinaf olmayan ef'âl-i cinaiyenin gerek tahkikat ve takibat-ı kanuniyesinde ve gerek ahz u girift ve tevkif gibi muamelat-ı sairesinde mustantık ve müddeî-i umumîlerle sair zabıta-i adliye memurlarının kusur ve noksanı vukû bulur ise ikmâl ve itmâmı kanunen hey'ât-ı ittihamiyeye ait ve binâberîn hey'ât-ı ittihamiye vezâifi mehâkim-i istinafiye aksâmına râci olduğu halde vezâif-i mezkure vaktiyle her nasılsa vilayet merkezlerinde bulunan bidayet mahkemelerine havale olunmasından ve halbuki bunların vazife-i asliyeleri zaten kesîr olup meselâ İzmir ve Selanik gibi merkezlerdeki bidayet mahkemelerine senede ikişer üçer bin cünha ve kabahat davaları muhavvel iken bir de umum-ı vilayetin hey'et-i ittihamiye vezâifini rû'yet edemeyeceği bedîhî bulunmasından dolayı ekser-i muamelat-ı mühimmenin teahhur eylediği muhakkak olmağla hey'ât-ı ittihamiye vezâifinin kanunun ahkâmı ve Dersaadet'te câri olduğu vechile vilayât-ı şâhânde istinaf mahkemelerine tevdi pek elzem idüğü müsellemdir.

Yedinci maddenin hülâsası: Mevâdd-ı hukukiye ve cezaiye ilâmlarının tenfiz-i ahkâmı emrinde teahhur gösterilmemesinin intâc edeceği muhassenâtın bâhistir.

Yedinci madde: Gerek mevâdd-ı hukukiye ve gerek mevâdd-ı cezaiye hakkında mehâkimden nihayet derecede verilmekte olan ilamâtın tenfiz ve icra-yı ahkâmı hususları dahi birinci maddede arz olunduğu üzere bazı mevânî-i kanuniyeden ve bazı memurların adem-i takayyüdünden nâşî bî-lüzum olarak senelerce teahhurâta uğramakta olduğundan bunun için de tedâbîr-i lâzime ve tadilat-ı kanuniye ittihazı muhassenât-ı kesîreyi müstevcib olduğu bedîhiyâtandır.

Sekizinci madde hülâsası: Memuriyete tayin olunan hükkâmın levâzım-ı iffet ve istikamete riayet ve Veli-nimet-i bî-minnet-i a'zam efendimize daima sadakat edeceklerine dair tahlif olunmaları usulünün ittihazı muhassenâtına dairdir.

Sekizinci madde: Sınıf-ı hükkâmın yani mehâkim rüesâ ve azâsıyla müddeî-i umumîleri nâm-ı nâmî-i hazret-i hilafet-penâhîlerine olarak hukuk-ı âmmeyi rü'yet'e memur olmaları hasebiyle memurîn-i saireden ziyade lâzime-i iffet ve istikameti iltizâm ile Veliyyü'n-nimet-i bî-minnetimiz veli-nimet-i a'zam efendimiz hazretlerine sadık bir can u vicdan-ı tam ile ifa-yı hüsn-i vazife etmeleri iktiza edeceğinden ba'de-ez-în riyaset ve azâlık ve müddeî-i umumîlik memuriyetlerine intihab olunacak zevâtın hîn-i nasbında taraf-ı akdes-i hilafet-penâhîlerinden tevcih buyurulan memuriyeti kemâl-i adalet ve sıdk u istikametle eda edeceklerine ve bir taraftan reca ve iltimas vukûunda derhal mâ-fevkine ve müteselsilen hâk-pây-ı hazret-i hilafet-penâhîlerine arz edilmesi hakkında tahlif edilmesi suretinin usul ittihazı nezd-i âlî-i hazret-i zıllullahîlerinde karîn-i tasvib buyurulduğu takdirde memurîn-i umûr-ı adliyece câlib-i nazar-ı dikkat ve takdir olacağı bî-reyb ü gümândır.

Dokuzuncu madde: Adliyenin ıslahı için teşekkülü irade-i seniyye-i cenâb-ı hilafet-penâhîleri iktizasından olan komisyon şimdîye kadar teferruat-ı umûr ile iştigal ederek ıslahat-ı esasiye pîş-i nazara alınmamış olduğundan bu maksadın husûlû için komisyon-ı mezkur azâsı meyânına rüesâ-yı adliye ve vükelâ-yı de'âviden muktedir ve umûr-âşinâ ikişer zâtın ilavesi lüzumundan bâhistir.

Dokuzuncu maddenin hülâsası: Umûr-ı adliyenin muhtaç olduğu ıslahatın ittihaz ve icrası hakkında iki üç sene mukaddem şeref-sânih olan irade-i

mülhemiyet-âde-i hazret-i zıllullahîleri hükm-i celiline tevfikân Bâbiâli'de bir komisyon-ı mahsus teşkil olunmuş ve bu komisyondan şimdiye kadar bir hayli mukarrerât ve tedâbîr ittihaz ve icra edilmiş ise de ekserisi fûrû'âta dair olup gerek Dersaadet'te ve gerek taşrada umûr-ı adliyenin aslen ve fer'an suret-i cereyanı bi-hakkın tedkik ve muayene edilerek esaslı bir şey yapılamamış olduğundan ve zaten mezkur komisyonun hey'et-i hâzırası bu hususa kâfi olmadığından komisyon-ı mezkura gerek kavânin-i hukukiye ve cezaiyye vâkıf ve gerek de'âvinin dahilen ve haricen suret-i cereyanına malumat-ı mükemmeleyi haiz mehâkim-i nizamiye rüesâsıyla de'âvî vekillerinden ikişer zât daha ilavesi her halde muvafık-ı hal ü maslahat olacağı derkârdır.

Onuncu maddenin hülâsası: Umûr-ı adliyenin ıslahat-ı maruzası icra edildikten sonra hâsıl edeceği intizam ve mükemmeliyetin her sene bir kıta raport ile Baş-müddeî-i umumîlikten Bâbiâli'ye ve Bâbiâli'den dahi atebe-i ulyâ-yı zıllullahîlerine arz olunması muhassenâtını hâvîdir.

Onuncu madde: Umûr-ı adliyenin her devlette umûr-ı mühimme ve mutenâdan addolunduğuna binâen muamelat-ı umumiye ve hususiyesi, revâbıt ve kavâid-i muntazaması altında cereyan ettirilerek hâsıl edilecek malumat-ı mükemmele üzerine her senenin nihayetinde hal-i hâzırını mübeyyin Baş-müddeî-i umumîlik memuriyeti cânibinden bir raport tanzim ve Adliye Nezaret-i celilesi marifetiyle Meclis-i Vükelâ'ya takdim ile oraca dahi ba'de't-tedkik hülâsası ve şayet bir gûnâ muhtac-ı tadil veya ıslah mevâdd görünür ise onlar hakkında tensib olunacak tedâbîr-i ıslahiye-i kifâyeti atebe-i ulyâ-yı hazret-i zıllullahîlerine arz u takdim olunmak bi'l-cümle memâlik-i mütemeddinede câri olan usul-i müstahseneden olmasıyla bu usulün buraca dahi icrası her hal[de] zaman-ı kerâmet-ünvân-ı cenâb-ı zıllullahîlerine ait mevâddandır.

Hâtimenin hülâsası: Memurîn ve umûr-ı adliyenin ahvâl ve harekâtından mütemadiyen teftiş ve tedkik ile atebe-i ulyâya arza şâyân olanlarını arz u beyân etmek üzere taraf-ı eşref-i hilafet-penâhîlerinden bir müfettiş-i hususînin tayini lüzum ve muhassenâtından bâhisdir.

Hâtîme: İşbu maruzât ve mülâhazât-ı kâsıra-i memlûkânem umûr-ı adliye ile sinîn-i vafire iştigal ve tevaggul ederek cem' ve ihata edebildiğim malumat ve ıstıtlâ'âtıma müstenid ve bu bâbdaki cür'et ve cesaret-i ubeydânem dahi mahzâ mehâkim-i nizamiye ve umûr-ı adliyenin intizamı cihetine matuf olan mübarek ve mukaddes zihn-i âlî-i hazret-i Veli-nimet-i bî-minnetimi

müsterih ve münşerih edecek bir hizmet irâesi ümidinden münbais olup yoğ ise enzâr-ı merâhim-âsâr-ı cenâb-ı hilafet-penâhîleri mehâmm-ı mülk ü devletin her hangi kısmına lem'a-nisâr-ı inayet ü atıfet buyurulsa ol cihet her vecih ve suretle mükemmel olacağı bedîhî olmağla gerek ahvâl-i maruzayı ve gerek sair muamelat ve umûr-ı adliyyeyi ale'd-devam teftiş ile meşhûdât ve mütalaâtını doğrudan doğruya atebe-i ulyâ-yı hazret-i hilafet-penâhîlerine arz u beyân eylemek mezuniyetini haiz olmak üzere kavânîn-i adliyyeye vâkîf ve nezd-i hazret-i zıllullahîlerinde emin ve mutemed bir müfettiş tayiniyle onun maruzât-ı vâkıası üzerine şeref-sânih olacak iradât-ı mekârim-âyât-ı hazret-i hilafet-penâhîlerine göre tevfik-i hareket olunmak sureti dahi daha evlâ ve ahrâ olacağı derkâr olduğunun arzına hasbe's-sadaka ve'l-ubudiye cür'et kılınmış olmağla her halde ve kâtibe-i umûrda emr u ferman Veli-nimet-i a'zam efendimiz hazretlerininindir. Fî 13 Saferu'l-hayr sene 1308 ve fî 16 Eylûl 1306.